

До спеціалізованої вченої ради ДФ 41.136.003
Міжнародного гуманітарного університету
(65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 33)

В І Д Г У К

опонента

на дисертаційну роботу Головач Ганни Олегівни на тему «Валідність та дія м'якого права», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність обраної теми. Сучасна юридична наука має адекватно та вчасно реагувати на всі виклики, які формує інформаційне суспільство. Комунікація стає провідною складовою багатьох сфер діяльності людини і, перш за все, правової. Осягнення новітніх підходів до розуміння права, його видових компонентів, актуалізується проблематикою забезпечення належного правового впливу на сучасні відносини, які характеризуються динамізмом, різноманітністю соціально-економічних та комунікаційних зв'язків та запровадженням нових інформаційно-технологічних інструментів. Європоцентриський шлях розвитку демократичного суспільства в Україні зумовлює доцільність пошуку нових засобів правового регулювання, в тому числі, й недержавного характеру. Відтак, ефективність правової комунікації має забезпечуватися не тільки належним рівнем діючого законодавства, але й гармонійним розвитком національної правової системи, зокрема, і її м'яко-правовим компонентом.

З цього приводу, Г. О. Головач цілком слушно зазначає, що м'яке право є вираженням сучасних явищ, які існують і активно еволюціонують як на міжнародному рівні, так і на рівні національних правових систем. Енергійна інтервенція нових форм регламентації транскордонних відносин, які захоплюють все більше нових гравців та сфери регулювання, об'єктивно зумовлена зокрема умовами та наслідками глобалізаційних процесів. (с. 15 дисертації).

Сучасні процеси трансформації соціо-культурної парадигми, як і зміни суспільного буття, зумовлюють переосмислення змісту права, його джерел та актуальних видів суспільної взаємодії. Вказані виклики зумовлені кризою класичного раціоналізму, яка веде до пошуку форм оптимальної взаємодії суб'єктів права, де суспільні закони варто розглядати з огляду на збалансування людських стосунків.

І в зазначеному аспекті, варто підтримати твердження Г. О. Головач, що м'яке право розташовується у просторі перетину офіційного та неофіційного права. Тобто, м'яке право об'єднує в собі риси, що притаманні як офіційному, так і неофіційному праву. Адже м'яке право передбачає соціально значущі приписи, що набули формального вираження (ознака офіційного права), але не забезпечені засобами державного примусу (ознака неофіційного права). Отже, м'яке право, на нашу думку, являє собою «золоту середину» регулювання відносин, яка водночас характеризується легальністю та легітимністю своїх приписів та тим самим відзначається високою мірою соціальної значущості та фактичним ефективним впливом на сучасну соціальну та правову реальність сучасної держави. (с. 85 дисертації).

У зв'язку із цим, спроба дисертантки провести комплексне, загальнотеоретичне дослідження валідності та дії м'якого права та його ролі в процесах впорядкування відносин у сучасному суспільстві заслуговують на повагу і підтримку. Зазначені положення зумовлюють актуальність обраної Ганною Олегівною Головач теми дисертації.

Дисертаційне дослідження виконано у відповідності до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р., та в рамках комплексної теми кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету «Правова реальність у сучасному світі: теорія і практика формування та функціонування», яка є частиною комплексної теми

Міжнародного гуманітарного університету «Україна і світ у контексті становлення і розвитку соціогуманітарної сфери» на 2016-2020 рр.

Результати дисертаційної роботи Г. О. Головач є затребуваними, як наукою так і юридичною практикою, зокрема, щодо вдосконалення механізмів створення, введення у дію, та використання актів м'якого права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. З огляду на теоретичні, емпіричні та нормативні джерела, які були опрацьовані дисертанткою, можна стверджувати щодо наукової обґрунтованості положень, сформульованих у дисертації, які підтверджуються критичним аналізом наявних літературних джерел юридичного, соціологічного та філософського спрямувань з питань визначення валідності та дії м'якого права, встановлення їх місця в системі категорій юриспруденції. Список літератури містить 219 джерел .

Дисертанткою опрацьовано наукові праці (монографії, статті, підручники) зарубіжних та вітчизняних дослідників. Використовувалися матеріали (доповіді і повідомлення) на наукових конференціях. Теоретичним підґрунтям слугували наукові праці з теорії права та держави, філософії права та галузевих наук. Значна увага була приділена питанням наукового дослідження особливостей дії м'якого права в процесах регулювання суспільних відносин.

Г. О. Головач на належному рівні розкрила предмет дисертаційного дослідження. За структурою робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, є досить логічною і повністю відповідає цілям і завданням поставленим авторкою.

Зазначені аспекти свідчать про всебічність та достовірність проведеного дослідження, яке становить значну цінність як для вітчизняної науки, так і юридичної практики.

Загальнотеоретичний аналіз окремих положень, сприяв виробленню власного підходу до цілого ряду принципів питань. Саме це дало можливість Г. О. Головач сформулювати авторську дефініцію поняття валідність письмового акту, виділити її складові компоненти; запропонувати визначення письмового

акту м'якого права та обґрунтувати поняття валідності письмового акту м'якого права; виокремити спеціальні ознаки м'якого права, завдяки яким м'яке право постає особливою формою права, що розташовується у просторі перетину офіційного та неофіційного права; визначити перелік універсальних юридичних технологій створення актів м'якого права до яких слід відносити: юридичні технології підготовки та узгодження змісту письмового акту м'якого права; юридичні технології встановлення правовідповідності письмових актів м'якого права. Удосконалено низку авторських дефініцій таких базових категорій, як: норма м'якого права, суб'єкт м'якого права, об'єкт м'якого права, правовідносини у сфері м'якого права; класифікацію актів м'якого права за наступними критеріями: сферою регулювання, суб'єктом створення, адресатом впливу актів м'якого права; дослідити роль актів м'якого права в процесі становлення та розвитку нових сфер суспільного та правового життя, а саме через аналіз актів м'якого права, що були створені під час впровадження відновного правосуддя в країнах континентальної Європи; розкрити питання співвідношення м'якого права з суміжними категоріями: жорстке право, офіційне право, неофіційне право, правові ідеї та правові принципи.

Належний ступінь наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено також використанням відповідних наукових методів.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність принципів, прийомів та засобів наукового пізнання, що побудована на філософських, загальнонаукових та спеціальних методах.

Науковим базисом дослідження стали принципи: раціоналізму, детермінізму, плюралізму, додатковості та міждисциплінарності.

Базуючись на зазначених принципах, у процесі встановлення сутності валідності та дії актів м'якого права було використано наступні методологічні підходи: герменевтичний, ціннісний, діяльнісний, системний та антропологічний.

У відповідності до заявлених принципів і підходів, у процесі розкриття природи валідності та дії актів м'якого права застосовувалися наступні групи

методів: загальні методи пізнання, загальнонаукові методи, міждисциплінарні методи, спеціально-наукові методи юридичних наук.

Діалектичний метод пізнання дозволив дослідити насамперед природу м'якого права, загальні ознаки, що притаманні актам м'якого права, виявив загальні зв'язки та закономірності, що виникають при застосуванні актів м'якого права. За допомогою логіко-семантичного методу було поглиблено понятійний апарат та сформульовано низку авторських дефініцій, включених до результатів дослідження. А метод моделювання використано для напрацювання критеріїв класифікації актів м'якого права. Історико-правовий метод дозволив дослідити генезу поняття м'якого права та проаналізувати позиції науковців щодо концепції валідності, змін у наукових підходах до визначання цих понять із плином часу. Аксиологічний метод послужив основою для обґрунтування важливості закріплення використання актів м'якого права та доцільності їх консолідації для розробки стандартів правового регулювання. Узагальнення як метод дозволило визначити основні проблеми та вектори розвитку у забезпеченні належного здійснення регулювання відносин за допомогою м'якого права.

Водночас у дослідженні було використано наступні спеціально-наукові методи юридичних наук: герменевтичний метод – для дослідження особливостей розуміння та тлумачення актів м'якого права в різні історичні періоди, з урахуванням підходів різних шкіл розуміння права; формально-догматичний метод – при аналізі положень правових актів щодо встановлення особливостей юридичної композиції м'якого права та порядку її відображення; порівняльно-правовий – для зіставлення юридичних понять, явищ і процесів щодо фіксації положень м'якого права у відповідних актах різних держав, а також для зіставлення юридичних технологій створення таких актів. Завдяки порівняльно-правовому методу стало можливим порівняти особливості застосування актів м'якого права в різних сферах суспільного життя та, як наслідок, дослідити їх роль щодо впорядкування суспільних відносин.

В процесі дослідження особливостей юридичних технологій створення актів м'якого права використовувалися методи юридичної креативістики, а саме: юридичного аналізу, юридично-логічної концентрації, юридичного конструювання.

Висновки, зроблені у дисертації, зокрема, щодо визначення поняття та складових компонентів валідності актів м'якого права є значним внеском до теорії держави і права.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що дисертація є першим теоретико-правовим дослідженням валідності та дії актів м'якого права та їх ролі в процесах впорядкування відносин у сучасному суспільстві.

Розділ перший «Методологічні засади дослідження м'якого права як елемента системи соціального регулювання» присвячено розробці підходів, принципів та методів дослідження валідності та дії м'якого права. Аналізу постмодерної гносеології та сучасних підходів до розуміння права, визначенню особливостей первинних концепцій м'якого права.

Слід відзначити вдале, з наукової точки зору, авторське обґрунтування положень, щодо використання ціннісного підходу який дозволяє надати оцінку ефективності м'якого права та його складових, встановити їх роль в регулюванні суспільних відносин. Адже ціннісний підхід до права, пов'язаний з намаганням знайти вище виправдання праву, пов'язаний з вибором цілей у праві, коли цінність виступає як сенс, певний ідеал, остаточне обґрунтування для вибору. Цінності в праві виступають шкалою виміру самого права. Цінність дає змогу праву залишатися самим собою. Ціннісний аналіз валідності та дії м'якого права має базуватися на урахуванні таких загальносоціальних потреб і інтересів, як свобода, обов'язок, справедливість, впорядкованість тощо. (с. 36-37 дисертації).

Заслуговує на підтримку позиція Г. О. Головач щодо перспектив використання м'якого права як інструменту правового регулювання. Авторка підкреслює, що сучасне швидке ускладнення суспільних відносин та, як наслідок, фактичне зниження ефективності неспроможних до оперативного

реагування твердо-правових регуляторних інструментів породжує необхідність корінних змін в нормативній системі, розробки нового розуміння права та його інструментів. Водночас сучасний світ є занадто складним для простих відповідей. Неоднозначні, але гнучкі та ефективні інструменти м'якого права є відповіддю інтересам та потребам сучасного суспільства та зі свого боку потребують визнання плюралістичного характеру сучасного права, яке не спирається на силу, суверенітет і територіальні межі держав, натомість передбачає різноманіття форм та стирання кордонів між усталеними структурами. (с. 63 дисертації).

Такою, що відповідає сучасним викликам є наукова позиція дисертантки, що традиційне дотримання норм національного та міжнародного права пов'язане із загрозою застосування примусу та санкцій. В умовах глобального інформаційного суспільства даний принцип не діє. Спроби врегулювати на нормативному рівні випадки, пов'язані з мережевими крадіжками, спамом, розповсюдженням вірусів, кібератаками, кібертероризмом, засвідчили неефективність чинних міжнародно-правових механізмів, тим самим створивши сприятливі умови для поширення нових загроз міжнародному миру, індивідуальній та національній безпеці. З появою транснаціонального права правотворчість перестає бути виключним правом держав. Велика кількість міжнародних документів з питань інформаційного суспільства розробляється та прийнята за участі саме недержавних акторів. (с. 69 дисертації).

Розділ другий «Особливості конструювання та формального вираження м'якого права» складається з трьох підрозділів, в яких авторка досліджує поняття та види актів м'якого права, визначає та класифікує юридичні технології створення актів м'якого права. Особливу увагу було приділено розкриттю природи валідності та валідизації актів твердого та м'якого права.

Г. О. Головач удосконалено класифікацію актів м'якого права за наступними критеріями: сферою регулювання, суб'єктом створення, адресатом впливу актів м'якого права. Юридичні документи, які можуть бути віднесеними до м'якого права, численні та різноманітні завдяки широкому спектру суб'єктів,

що беруть участь у їх розробці та виданні. Але у будь-якому випадку всі акти м'якого права мають спільні риси, притаманні кожному з них, які вирізняють їх з-поміж інших джерел права, визначають їх місце та роль у системі джерел права. Отже, вважаємо за доцільне підкреслити необхідність їх подальшого дослідження в рамках загальної юриспруденції (с. 99-103 дисертації).

Уперше, в юридичній науці, Г. О. Головач сформулювала визначення валідності письмового правового акту, під якою слід розуміти еквівалентність правового акту загально-соціальним та спеціально-юридичним вимогам його створення і дії. Це сукупність характеристик та ознак наявності яких дозволяє відмежувати правовий акт від неправового та передбачає наявність у правовому акті наступних компонентів: дійсності – факт його реального існування (створення) задля реалізації закладеної в нього мети та задоволення потреб адресатів, встановлення та актуальності строку дії; чинності – тобто обов'язковості виконання та місця посеред інших правових актів; дієвості – його ефективності, здатності належним чином впливати на суспільні відносини; відповідності – належна форма його зовнішнього виразу, належна процедура прийняття та введення у дію, належні процедури його обслуговування (реєстрація, збереження, упорядкування, модернізація (внесення змін), здійснення правової експертизи тощо) (с. 19, 134 дисертації).

У третьому розділі «Дія м'якого права в процесах впорядкування відносин у сучасному суспільстві» дисертантка досліджує особливості правового впливу актів м'якого права. Визначається механізми застосування актів м'якого права у сфері відновного правосуддя та обґрунтовує роль м'якого права у формуванні правопорядку в сучасній державі.

Авторкою удосконалено підходи до розуміння ролі актів м'якого права в процесі становлення та розвитку нових сфер суспільного та правового життя, а саме через аналіз актів м'якого права, що були створені під час впровадження відновного правосуддя в країнах континентальної Європи. По новому розглянуто питання співвідношення м'якого права з суміжними категоріями,

такими як: жорстке право, офіційне право, неофіційне право, правові ідеї та правові принципи.

Набули подальшого розвитку питання особливостей правопорядку сучасної держави з огляду на затребуваність в існуванні, окрім жорсткого, м'яко-правового інструментарію для регулювання найбільш динамічних та значущих сфер суспільного життя та правового життя

Загальний огляд роботи свідчить про те, що з поставленими завданнями Г. О. Головач впоралася успішно, продемонструвала глибоку обізнаність з досліджуваних питань, має власну точку зору з дискусійних проблем, що підвищує цінність проведеного дослідження.

Дисертаційна робота завершується висновками, які в узагальненому вигляді відображають основний зміст роботи.

Практична значимість дисертаційного дослідження. Дисертація має теоретико-прикладний характер, а її висновки й пропозиції становлять науковий та практичний інтерес і можуть бути використані:

у науково-дослідницькій сфері – для подальшого вивчення механізму дії м'якого права, створення необхідної теоретичної бази та поглиблення уявлень щодо підвищення якості правових актів;

у правотворчості – в процесі вдосконалення правотворчих процедур з урахуванням особливостей формалізації актів м'якого права;

у навчальному процесі – при підготовці та проведенні занять з навчальних дисциплін «Теорії держави та права», «Проблеми теорії держави та права», «Юридична техніка й технологія», а також у процесі підготовки навчальної та навчально-методичної літератури із зазначених курсів;

у практичній юридичній діяльності – у процесах підготовки, підписання та виконання різноманітних юридичних документів, пов'язаних із сферою дії м'якого права.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження зайшли відображення у 3 наукових статтях, 2 з яких опубліковано

у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному науковому виданні, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Анотація відповідає змісту дисертації, достатньою мірою розкриває її основні положення та відповідає вимогам чинного законодавства України.

Зміст дисертації цілком відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою, написана науковим стилем. У дисертації відсутні порушення академічної доброчесності.

Висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, переважно знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях з теми дисертації і є вагомим внеском дисертантки у розвиток юридичної науки, а також цінним джерелом інформації для суб'єктів які займаються практичною юридичною діяльністю.

Дисертаційна робота «Валідність та дія м'якого права» написана грамотною науковою українською мовою, стиль викладу матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує доступність їх сприйняття.

Зауваження щодо змісту дисертації. В цілому високо оцінюючи проведене дисертаційне дослідження, необхідно відмітити окремі зауваження та питання для наукової дискусії:

зауваження:

1. Як зауваження, хотілось би зазначити наступне. У підрозділі 1.3. дисертації, під час дослідження особливостей первинної концепції м'якого права, авторка не приділила достатньої уваги особливостям співвідношення юридичної обов'язковості, як характерної рисі актів твердого права та зобов'язуючому потенціалу актів м'якого права. На нашу думку, подібні розробки могли би покращити аргументаційне наповнення дисертаційної роботи.

питання щодо змісту дисертації:

1. В першому розділі дисертації Г. О. Головач на належному рівні проводить загальнотеоретичний аналіз постмодерної гносеології та сучасних підходів до розуміння м'якого права, його ролі як елемента соціального регулювання (с. 60, 66, 77 дисертації). Поряд із цим, дослідженню підлягають у більшості еволюційні та закономірні процеси що мали вплив на становлення м'якого права. У зв'язку із цим, виникає питання, які трансформаційні процеси сучасного соціального та правового життя, на Вашу думку, вплинули на виникнення та розвиток в правовій доктрині концепції м'якого права загалом? Чи характеризується цей процес відмінностями, в залежності від розгляду відповідних поглядів представників західної та вітчизняної правової доктрини?

2. Другий розділ дисертації присвячено дослідженню особливостей конструювання та формального вираження м'якого права. У підрозділі 2.1., розкриваючи природу м'якого права, посеред його ознак, Г. О. Головач визначає «забезпечення приписів недержавними інструментами забезпечення виконання» (с.82, 83 дисертації). Отже чи здатні, на Вашу думку, приписи м'якого права мати реальний вплив на врегулювання соціальних відносин та наскільки ефективним буде такий вплив у порівнянні з приписами класичного твердого права? Більш того, хотілось би почути позицію авторки щодо характеристики засобів впливу актів м'якого права.

3. На с. 84 дисертації, авторка вказує, що «м'яке право слугує орієнтиром для утворення норм твердого права». У сучасній юриспруденції питання про формування права розмежовується на дві складові: соціальний процес формування права (інакше правотворення) і правотворчість. Саме відокремлення соціального процесу формування права (правотворення), в першу чергу, пов'язано з виділенням особового роду об'єктивних і суб'єктивних факторів, що відбиваються на правовому розвитку. Необхідність такого розмежування визначається існуванням кордону між офіційним та неофіційним рухом правових ідей у напрямку оформлення моделей поведінки у формі суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

У зв'язку із зазначеним, хотілось би почути більш розгорнуте пояснення дисертантки щодо її розуміння ролі актів м'якого права в процесі формування норм твердого права із посиланням на реальний приклад створення норм у такій спосіб?

4. На с. 138 дисертації Г. О. Головач обґрунтовує, що «валідизація правого акту є комплексною процедурою набуття правовим актом валідності, що, зокрема, охоплює результати формалізації та легалізації». На нашу думку, таке твердження потребує додаткового загальнотеоретичного обґрунтування. В цілому підтримуючи зазначені положення, хотілось би почути позицію авторки щодо того, чи є відмінності процедур валідизації актів твердого та м'якого права та які особливості суб'єктів валідизаційної процедури?

Проте вказані питання та зауваження не впливають на загалом позитивну оцінку опанованої роботи. Дисертація носить завершений характер, встановлена мета дослідження розкрита у достатньому обсязі, основні положення дисертаційної роботи отримали необхідне наукове обґрунтування.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Усі сформовані в дисертації положення й висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора, таким чином, наукова й практична цінність дисертації є повністю обґрунтованою та доведеною.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України. Проведений аналіз надає можливість констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Головач Ганни Олегівни на тему:

«Валідність та дія м'якого права», відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, положенням Наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 Про затвердження Вимог до оформлення дисертації, вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167 (зі змінами), а її авторка, Ганна Олегівна Головач, заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності – 081 Право.

**Опонент,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри загальної
теорії права та держави
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

Валентина ДУДЧЕНКО

Директор з навчальної роботи, д.ю.н.

*Чушова Т.О.
07.02.2022*